

JOGALKALMAZÁSI MÓDSZEREK ÉS JOGELVEK A GYAKORLATI JOGALKALMAZÁSBAN

CSÉCSY GYÖRGY-CSÉCSY ANDREA*

I.

A jogszabály-értelmezés a polgári jogban is az adott norma valódi tartalmának a megállapítását jelenti. A polgári jog szempontjából az értelmezés alapvető rendelkezéseit, sajátosságait a Ptk. 1.§ (2) bekezdése fogalmazza meg, mely szerint: a törvény rendelkezéseit a Magyar Köztársaság gazdasági és társadalmi rendjével összhangban kell értelmezni.

Az értelmezésre vonatkozó ezt az alapvető szabályt mindig csak az adott konkrét esetben lehet és kell vizsgálni és ennek alapján az alkalmazandó jogszabályt értelmezni. A gazdasági-társadalmi renddel összhangot előíró értelmezési rendelkezés egyúttal azt a feladatot is rója az erre hivatott jogalkalmazó szervekre - elsősorban a bíróságokra -, hogy ebben a körben mérlegeljék a gazdasági-társadalmi rend, illetőleg az adott jogviszony egymáshoz való viszonyát. Amennyiben az szükséges, éljenek megfelelő figyelemfelhívással az erre hivatott szervekhez.

A polgári jogszabály értelmezését végző alanyok szerint az alábbi értelmezési fajtákat különböztethetjük meg:

A jogalkotói vagy autentikus jogértelmezés esetén a jogalkotó maga értelmezi az adott jogszabályt leggyakrabban úgy, hogy alacsonyabb szintű jogszabályt, végrehajtási rendeletet alkot. Olyan megoldással is találkozhatunk, hogy magán a jogszabályon belül kerülnek elhelyezésre az értelmező rendelkezések. Szerepet játszik

* DR. CSÉCSY GYÖRGY
egyetemi docens
Állam- és Jogtudományi Kar Polgári Jogi Tanszék
Miskolci Egyetem
3515 Miskolc-Egyetemváros
DR. CSÉCSY ANDREA
ügyvéd
Debrecen

ezen kívül a törvényhez fűzött miniszteri indokolás is, mint sajátos autentikus értelmezés, hiszen az adott esetben segítséget nyújthat a jogalkalmazók számára a norma valódi tartalmának megállapításához.

A jogalkalmazói jogértelmezés, amely leginkább a bíróságok, ezen kívül más jogalkalmazó szervek, sőt a jogi képviselők, mint elsődleges jogalkalmazók értelmezését jelenti. Ezek közül kiemelkedő szerepe van a Legfelsőbb Bíróság Irányelveinek, jogegységi döntvényeinek, kollégiumi állásfoglalásának, valamint a közzétett eseti döntéseinek.

A tudományos (vagy jogirodalmi) értelmezés a jogfejlesztés szempontjából kiemelkedő jelentőségű, de a hatása konkrét jogvitában nehezen mérhető.

A tudományos cikkek, monográfiák, a tudós emberek által kimunkált értelmezési érvelések sok esetben segítséget nyújtanak a jogalkalmazók számára, de inkább de lege ferenda javaslataikkal befolyásolják a jövőbeni jogalkotást.

A jogértelmezés módszerei tekintetében is több változatot ismerünk.

A legegyszerűbb forma a nyelvtani értelmezés. Ennek alapján a jogszabály szövegét a magyar nyelv mindenkor szabályai és a szavak általánosan elfogadott jelentése alapján elemezzük. A jogi nyelvezeten kívül egyes esetekben más szaknyelvek (pl. műszaki, közgazdasági stb.) szakkifejezések speciális tartalmát is vizsgálni kell. Különösen fontos a jogi nyelv, mint szaknyelv, a jogi szakkifejezések egyértelmű, pontos használata oly módon, hogy egy kifejezést vagy fogalmat lehetőleg egyféle módon értelmezzünk.

A logikai értelmezés a formális logika szabályainak alkalmazását jelenti, különösen az állítások és az azokból levonható következtetések tekintetében, figyelemmel azonban a jogi logika sajátosságaira is. Ennek megfelelően, ha szükséges alkalmazhatók az olyan logikai elvek, mint pl. többről a kevesebbre és kevesebbről a többre (a maiori ad minus, a minori ad maius) logikai szabálya vagy egy állításból annak az ellenkezőjére való következtetés (argumentum a contrario) szabálya is.

A rendszertani értelmezés keretében egy adott jogszabály tartalmára vonatkozóan annak a jogrendszeren, jogágon, törvényen belüli, továbbá a törvény egyes részein, sőt szakaszain belüli elhelyezéséből, a hozzá képest általános vagy különös szabályokkal, főszabályokkal és kivételekkel való összefüggéseiből vonunk le következtetéseket. Ez a megközelítési mód a normaalkotás során a jogalkotóktól bizonyos fokú kodifikációs technikai ismereteket igényel, hiszen rendkívül fontos a jogalkotásban a következtetes rendszeralkotás. Amennyiben ez nem konzekvens, később zavaró hatása lehet a jogértelmezésre.

Végül a történeti értelmezés keretében az értelmezés alanya igyekszik feltárni és figyelembe venni a jogszabály keletkezési körülményeit, az adott norma kibocsátásának társadalmi-gazdasági motívumait. Ezekre leginkább a jogszabály előkészítési szakaszában lezajlott tudományos és politikai viták adataiból és a jogszabály esetleges indokolásából következtethetünk. A történeti értelmezés inkább a de lege ferenda hatású tudományos alapú és szintű értelmezés eszköze. Kibocsátása

után minden jogszabály bizonyos fokú „önálló életet” kezd, hiszen a kibocsátása alapjául szolgáló körülmények folyamatosan változnak, átalakulnak, ezért a történeti értelmezés részeként értelmezni kell az adott jogszabály joggyakorlatának változásait, a bírói jogfejlesztés eredményeit is.

II.

Ami a továbbiakban az értelmezési gyakorlatot illeti, az Alkotmánybíróság több döntésében elvi jelentőséggel felhívta a figyelmet a jogállamiságnak arra az alkotmányos követelményére, hogy - mivel a jogbiztonság szorosan a jogállamisághoz kapcsolódik - a jogbiztonság az államtól és elsősorban a jogalkotótól azt várja el, hogy a jog egésze, egyes részterületei és egyes szabályai is világosak, egyértelműek, hatásukat tekintve kiszámíthatóak és a norma címzettjei számára előre láthatóak legyenek. Az olyan jogszabályi rendelkezés, amely nem felel meg ennek az elvnek, sérti a jogbiztonság alkotmányos elvét.¹

A Legfelsőbb Bíróság, a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény alapján a bírósági jogalkalmazás egységének biztosítása, - azaz a jogbiztonság - érdekében a bíróságokra kötelező jogegységi határozatokat hoz, valamint bírósági határozatokat tesz közzé.

A jogbiztonság szempontjából azonban nem csak az nélkülözhetetlen, hogy a jogalkotó világos, egyértelmű, hatásukat tekintve kiszámítható jogszabályokat, a Legfelsőbb Bíróság jogegységi határozatokat hozzon, hanem az is, hogy a Legfelsőbb Bíróság a jogszabályok értelmezése során egységes jogértelmezési módszereket, jogelveket alkalmazzon és az alkalmazott módszerek, jogelvek ismertek és előre kiszámíthatóak legyenek.

Napjainkban, amikor a társadalmi-gazdasági viszonyok folyamatos változása miatt a jogszabályok többször módosulnak, illetve az azonos vagy hasonló életviszonyokat szabályozó jogszabályokat újabb jogszabályok váltják fel, a Legfelsőbb Bíróság - figyelemmel az eljárások időtartamára is - „lemarad” a jogalkalmazás egysége érdekében hozott jogegységi határozatokkal. Nem egyszer fordul elő még az eseti döntésekben is, hogy a jogesetben hivatkozott jogszabály már a Bírósági Határozatok gyűjteményében történő közzétételkor hatályát veszítette.

Mindezek szükségessé teszik, hogy a jogalkalmazó a gyorsan változó jogszabályok értelmezése során a Legfelsőbb Bíróság által is elfogadott egységes és állandósult jogértelmezési módszereket, jogelveket alkalmazzon, közelebb kerülve így a jogbiztonsághoz és ezen keresztül a jogállamisághoz.

Az egységes jogelvek alkalmazása esetén előrevetíthető ugyanis olyan esetekben is a bíróság döntése, amikor a konkrét jogszabályt még nem értelmezte bíróság.

III.

A Legfelsőbb Bíróság egyik eseti döntésében kifejti: „a bírósági gyakorlatnak a törvényi keretek között kell maradnia, ezért a jogalkalmazás egysége nem a precedensek követését jelenti, hanem az adott ügyre vonatkozó jogszabályok azonos értelmezését.”

Már a klasszikus római jog is ismerte a pontosan megfogalmazott és betű szerint alkalmazandó *ius strictum* és a formalitásoktól mentes tételekbe nem foglalt, igazságossági és méltányossági elveket tartalmazó *ius aequum* szembeállítását.²

Lényegében római klasszikus jogfilozófia által kialakított alapokra építkezve a jogértelmezéssel foglalkozó jogtudomány két alapvető jogfelfogás típust különböztet meg:

a jogelvekkel szemben a tételes jogszabályok elsődlegességét hangsúlyozó jogpozitivisták illetve az idealisztikus az igazságosság az erkölcsi értékek érvényesítése érdekében a jogértelmezési jogelveket előtérbe helyező természetjogi felfogást.

A pozitivisták jogfelfogás szerint a jogelv „alárendelt eszköz a jogszabály létének és érvényesülésének szolgálatában. A pozitivisták jogfelfogásában - ha a mondottak szerint nem is kizárólagos tárgy a jogszabály, de - jogi jelentőségű céltételezésre csakis a jogszabály használható, a jogelv pedig kizárólag a jogszabály jelentésének és normativitásának támogatója lehet. Mindebből következik, hogy a természetjogi megközelítés jogelvei a jogszabályok érvényességét leronthatják, illetve módosíthatják. Ezzel szemben a pozitivisták felfogás csak a jogelvek normativitást tisztázó, illetve fokozó szerepét tartja elfogadhatónak, a jogelv tehát a jogszabály érvényességét nem érintheti.”³

A jogszabályok értelmezése során a jogalkalmazónak akarva akaratlanul, tudatosan vagy tudat alatt döntenie kell, hogy a két jogfelfogás közül melyiket alkalmazza. Tagadhatatlan, hogy a jogalkalmazáson keresztül érvényesülő jogbiztonság szempontjából a bírói jogértelmezésnek van meghatározó jelentősége.

A bírónak a jogszabályok értelmezésekor szem előtt kell tartaniuk, hogy a „jogi szabályozás politikai és gazdasági harcok eredménye, éppen ezért és ebben az esetben kell ezt a harcot a normának befejeznie: az egyszer elért és elfogadott rendnek kell érvényesülnie.”⁴

A modern társadalmakban az igazságosságot és a méltányosságot - az állampolgárok által közvetlenül vagy közvetve választott képviselők, a nekik alárendelt testületek, illetve személyek által hozott - jogszabályok testesítik meg.

A jog mai társadalmi szerepével - e cikk íróinak álláspontja szerint - a pozitivisták jogfelfogás egyeztethető össze.

IV.

A gyakorlati jogértelmezés alapvető kérdése a megfelelő jogértelmezési módszerek kiválasztása.

A jogértelmezéssel foglalkozó elméleti jogtudósok egységes álláspontja szerint Savigny által kidolgozott, - nyelvtani, logikai, történeti, rendszertani - értelmezési módszerek máig sem meghaladtak.

„Savigny is azt tartotta szem előtt módszereinek kialakításakor, hogy léteznek egyszerű jogértelmezési problémák, amelyeket „alacsonyabb rendű” értelmezéssel kell megoldani és vannak bonyolultak, amelyekre „magasabb rendű” értelmezési módszerek alkalmazandók. Az értelmezési módszerei tehát rangsorrendet alkotnak. Ez nem jelenti azt, hogy meghatározott értelmezési probléma csakis adott módszerrel lenne megoldható - a módszerek megválasztásában az értelmező szabad -, azt azonban igen, hogy az alacsonyabb rangú módszer eredménye mindig alapja egy magasabb

rendű használatának. Ha az alacsonyabb rangú értelmezés eredményeképpen egyértelmű jogi jelentés volt megállapítható, akkor más értelmezési módszer csak ennek a jelentésnek a megerősítésére használható, de cáfolatára nem. Ha a jogértelmezés alacsonyabb szintjén egyértelműen feltáruló jelentésnek egy magasabb rendű esetleg ellentmondana, akkor az alacsonyabb szintű értelemi jelentést kell a jogi tárgy hiteles tartalmának tekinteni.”⁵

„A szavaknak a jogászai értelmezésben meglévő magas árszóját legvilágosabban az a szabály fejezi ki, hogy amennyiben a szó szerinti értelem egyértelmű, akkor tilos a további értelmezés. (Sens clair szabály) Ésszerűen ezt a szabályt arra korlátozzák, hogy a tiszta, normális szó szerinti értelem csak az értelmezés kiindulópontját képezi, s aki a szövegnek, attól eltérő értelmet akar tulajdonítani, azt terheli a bizonyítás kötelezettsége.”⁶

Véleményünk szerint azonban a tiszta szó szerinti értelemről eltérő jelentés bizonyítása nem lehet öncélú; a bíróságok jogértelmezése és jogalkalmazása során nem eredményezheti a jogszabály kritikáját.

A jogirodalomban fellelhető jogértelmezést segítő jogelvek ismertetése nélkül is megállapítható, hogy az idézett megállapítások feltétlen érvényesülése elengedhetetlen előfeltétele az egységes és kiszámítható bírói döntéseknek. E nélkül a bírói értelmezés tág terek között mozoghat, még a legkörültekintőbben kodifikált jogszabályok esetén is.

Mégis elvértve található olyan bírósági határozat, amelyben a bíróság a döntésének indoklásában valamely értelmezési módszerre, jogelvre hivatkozna, holott a bíróságok, elsősorban a Legfelsőbb Bíróság feladata lenne a tudomány által kialakított alapvető jogértelmezési módszerek, jogelvek mai viszonyokra alkalmazható tartalmának meghatározása, és nem egy esetben a releváns jogi fogalmak ismertetése.

Egy imperatív jogszabály értelmezése során a bíróság arra hivatkozott, hogy e törvény kogens rendelkezésének hiányában mint tehetnek a jogszabályt alkalmazó felek.

Szükséges lenne ismertetni, hogy vannak a törvények - pl. a Polgári törvénykönyv, szerződésekre vagy a Társasági törvénynek a társasági szerződésekre vonatkozó rendelkezései - amelyek szerződést pótló rendelkezéseket is tartalmaznak. Ezek a szerződést pótló rendelkezések, lehetnek diszpozitív (eltérést megengedő) vagy kogens (eltérést meg nem engedő) rendelkezések.

Azt, hogy egy törvénynek valamely rendelkezése szerződést pótló rendelkezés-e, a törvények minden esetben kifejezetten kimondják. Pl. a Ptk. a szerződések körében kimondja: „nem kell a feleknek megállapodniuk olyan kérdésekben, amelyeket jogszabály rendez. A szerződés tartalmát a felek szabadon állapíthatják meg. A szerződésekre vonatkozó rendelkezésektől egyező akaratral eltérhetnek, ha a jogszabály az eltérést nem tiltja.”

Az imperatív rendelkezéseket tartalmazó jogszabályokban foglaltaktól azonban - adó, tb., vám, csőd, végrehajtás, föld, termékfelelősség stb. a jogszabályok többsége ilyen - eltérni nem lehet még akkor sem, ha az eltérést a jogszabály nem

tiltja; azaz, „kogens rendelkezés hiányában is” a felek csak azt tehetik, amit a jogszabály előírt, és ahogyan előírja.

Véleményünk szerint a nem, vagy a nem megfelelően szabályozott eseteknél a Legfelsőbb Bíróságnak kellene azokat a kritériumoknak, legalább körvonalakban meghatározni, hogy pl. mikor indokolt a lex speciális, az argumentum a contrario, az analógia alkalmazása, mikor lehet kiterjesztően vagy megszorítóan értelmezni egy jogszabályt, kétség esetén milyen elv szerint kell dönteni stb.

Egy példán keresztül érzékeltetve: a csődtörvény nem határozza meg a gazdasági tevékenység fogalmát, ugyanakkor a magánszemély nem gazdasági tevékenységből eredő követelésének kielégítése elsőbbséget élvez a gazdasági tevékenységből keletkező követelésével szemben.

Látszólag a bíróság feladata lenne a gazdasági tevékenység fogalmának meghatározása. Ez azonban igencsak szubjektív, bíróságonként eltérő értelmezésnek, végső soron bírói jogalkotásnak engedne teret.

Van azonban a hatályos jogszabályok között olyan törvény, amely - a szubjektív értékelést nagymértékben kizárva - meghatározza a gazdasági tevékenység fogalmát. A gazdasági kamarákról szóló 1994. évi XVI. törvény értelmében gazdasági tevékenység: az üzletszerűen - ellenérték fejében, nyereség- és vagyonszerzés céljából, rendszeresen - folytatott termelő vagy szolgáltató tevékenység.

Állást kellene foglalnia a Legfelsőbb Bíróságnak - hasonlóan a Ptk. 1.§-ának (1) bekezdésében foglaltakhoz - amennyiben az adott, értelmezést igénylő jogszabály valamely viszont nem szabályoz, de a magyar jogrendszerben van olyan jogszabály, amely e viszont szabályozza, úgy az analógia alkalmazásának elsőbbsége van a bírói értelmezéssel szemben.

JEGYZETEK

1 48/1995. (VI. 30.) AB határozat

2 Takács Albert: A jogértelmezés alapjai és korlátai (Jogtudományi Közlöny 1993/3.)

3 Takács: i.m.

4 Helmut Coing: a jogfilozófia alapjai, Osiris Kiadó, Bp. 1996. 227. o.

5 Takács Albert: A jogértelmezés alapjai és korlátai (Jogtudományi Közlöny, 1993. 117. o.)

6 Helmut Coing: A jogfilozófia alapjai (Osiris Kiadó, 1996. 245. o.)

ACCESS TO JUSTICE IN INFORMATION SOCIETY*

FAZEKAS JUDIT**

I. Introduction - Consumer protection and new information technology

One of the new challenges of consumer protection is new information technology. It has an impact on both private and commercial life and its influence is increasing at a phenomenal rate.

Information Technology has a lot of positive effects on consumers. For instance, information became much more available and much faster than has ever been possible earlier. Consumer contracts can be concluded through the use of the Internet without any traditional physical barriers, such as geographical distance and so on. So, it is a very powerful new tool for contracting, marketing, obtaining information which can provide significant benefits for users, saving time and money. Information technology can also be used as a tool to improve access to justice for cross border dispute because the consumers could get information on other countries' access to justice systems. On the other hand, new computer technology can also be used in a harmful way for users and consumers. Computer networks provide opportunities for the commission of an extensive range of unlawful acts. This introductory paper focuses on the access to justice problems in connection with new information technology, especially the use of Internet in private life and consumer transactions. In order to facilitate the exchange of views, I attempt to make an inventory on the existing redress mechanisms and evaluate how the existing remedies and redress mechanisms fit the new challenges. I try to approach these issues mostly from the European perspective hoping that the other papers will show us the American and Asian experiences as well.

* Az előadás elhangzott a „7th International Conference on Consumer Law” Konferencián Helsinkiben, 1999. május 20-23.

** DR. FAZEKAS JUDIT
intézetigazgató, egyetemi docens
Állam- és Jogtudományi Kar Civilisztikai Intézet
Miskolci Egyetem
3515 Miskolc-Egyetemváros